

Прощайсь навек тоді з порядком,
Пішло все к чорту неоглядком,
Жінки поставлять на своє.

Жарти-жартами, але як можна говорити про молодого духом, енергійного, веселого Григорія Сивоконя, як не в стилі бурлеску, доброзичливої іронії, комічного гротеску... Проте цифра 75 змушує згадати мудрого Сенеку: "Надмірна швидкоплинність часу! Це стає найочевиднішим, коли озирнутися". Не будемо надто прискіпливо озирати минулі "труди і дні" Сивоконя, а побажаймо йому повноти життя на багато-багато літ. Хоча той же Сенека радив творити щомиті, щоденно досконале блаженне життя, бо "не від величини, а від якості залежить його досконалість". Якісного й досконалого довгого життя тобі, наш друже й колего!

Володимир Панченко

“РОБІНЗОНАДА” ЮРІЯ БАРАБАША

Одна з найвідоміших монографій Юрія Барабаша “Коли забуду тебе, Єрусалиме...”, яка 2004 р. була відзначена Державною премією України ім. Т.Шевченка, уперше побачила світ у літературознавчій серії з прикметною назвою “Харківська школа”. Не йшлося в цьому випадку про якусь наукову школу з виразно окресленими ознаками, а вочевидь малася на увазі біографічно-сентиментальна пов’язаність авторів із Слобожанщиною, з університетським Харковом... У цьому сенсі праці Ю.Барабаша ідеально надаються для зазначеної серії. Адже й родом він із Харкова (рік народження — 1931-й), і філологічна стежа його починалася саме там, в одному з найстаріших на теренах України університеті. Пізніше (1960 — 1961рр.) редагував слобожанський літературний журнал “Прапор”, на сторінках якого друкував перші свої статті. З Харкова ж таки Ю.Барабаш поїхав до Москви, куди його запросили на посаду заступника головного редактора “Литературной газеты” (1961 — 1965 рр.).

29.09.2001. Львів, книжковий ярмарок.
Л.Ушкалов, Г.Федорець, Ю.Барабаш,
Г.Сивокінь

Склалося так, що літературну й наукову роботу вчорашньому харків'янину довелося поєднувати з “відповідальною партійною” (1965—1973 рр.), а згодом — із адміністративною та державною, що засвідчує навіть побіжний погляд на “формулярний список” Ю.Барабаша. У 1975—1977 рр. він очолював Інститут світової літератури ім.О.М.Горького АН СРСР; потім шість років працював на посаді першого заступника міністра культури СРСР, на межі ж андроповсько-черненківської та горбачовської епох (1983—1986 рр.) був головним редактором газети “Советская культура”.

При цьому Ю.Барабаш, на противагу непоодиноким “землячкам”, які, потрапивши до столиці, швидко ставали, як говорили в шевченківські часи, “тоже малороссами”, завжди залишався повпредом української культури. У його працях, виданих у Москві ще за радянських часів, йшлося в основному про українське письменство (див.: “Довженко. Некоторые вопросы эстетики и поэтики” (1968), “О народности” (1970), “Знаю человека...” (1989)). У подальшому основними героями літературознавчих студій

Ю.Барабаша стали М.Гоголь, Т.Шевченко, В.Винниченко, Є.Маланюк, В.Барка, В.Сосюра...

Власне, з другої половини 1980-х починається “новий” Ю.Барабаш, який, пройшовши жорстку самооцінку свого попереднього доробку, істотно збагатив інструментарій наукового аналізу, зокрема за рахунок арсеналу компаративістики. “Оглядаючись назад, на все зроблене мало не за півстоліття, оцінюю себе тверезо і жорстко, — зізнавався він в одному інтерв’ю 1998 р. — Я собою незадоволений. Звичайно, кортить пожалітися: мовляв — виховання, віра в ідеал, ідеологічна обробка, інші суворі чинники доби... Так, було й одне, і друге, й десяте, але то, як кажуть прагматичні американці, твої, голубе, проблеми... Але спокутувати гріхи ніколи не пізно. Так чи так, більшість із понаписуваного мною до 80-х років мені не хочеться нині не те що перевидавати (втім, ніхто й не пропонує, як правду сказати), а й перечитувати, ба часом навіть і згадувати; хіба дециму із суто методологічних праць, та й то просіявши крізь густе сито.

Книжок про Сквороду і Гоголя, статей останнього десятиліття я не соромлюся. Мало? Що робити... Тепер лишається одне: наостанку, скільки там тобі відпущено Богом, чесно “працювати, працювати, працювати” і, коли пощастить, “в праці сконати” — краще від Франка не скажеш”¹.

Перечитуючи книжки Ю.Барабаша 1950 — 1970-х рр., легко завважити принаймні дві особливості його дослідницького почерку. Це передусім схильність до теоретичних “розправ” і узагальнень: навіть оперативні літературно-критичні судження про книжкові новинки нерідко поставали в обладунку міркувань методологічного характеру. Небезпека нормативності, естетичного імперативу справді давалася взнаки, а проте очевидними були й намагання дослідника вийти за тіснуваті рамки “теорії” соцреалізму, надто ж у працях про О.Довженка, де Ю.Барабаш пристрасно захищав романтичний “сектор” радянської літератури. Ба — висловлював навіть майже єретичну думку про “певну автономію романтики всередині нашого творчого методу”, про “елементи не лише стильової, а й методологічної своєрідності таких митців, як Довженко”². Писалося це, не забуваймо, у період домінування в радянському літературознавстві ідеологічно забарвленої концепції “реалізоцентризму”. Барабаш же, хоч і з обмовками, намагався надати право громадянства й умовним художнім формам.

Часто й охоче вчений вступав у полеміку — і це та друга особливість, яка з часом нікуди не поділася. Побувавши в 1970-х рр. у ролі “ідеологічного бійця” від естетики, він згодом багато чого переглянув у власній методології, і це відкрило йому шлях до оригінальних наукових концепцій, пов’язаних насамперед із творчістю класиків — Г.Сквороди, М.Гоголя й Т.Шевченка. Саме з ними має змогу познайомитися ближче читач лауреатського тому літературознавця. На працях Ю.Барабаша останніх двадцяти років я й зупинюся докладніше, залишивши осторонь такі його книжки, як “Поет і час” (1958), “Крилатий реалізм” (1961), “Чисте золото правди” (1962), “За” и “против” (1965), “Я єсть народ” (1967), “Довженко” (1968), “О народности” (1970), “Вопросы эстетики и поэтики” (1973, Державна премія РСФСР ім. М.Горького 1976 р.), “Алгебра и гармония (О методологии литературоведческого анализа)” (1977), “Мировой революционный процесс и литература наших дней” (1979).

Знакову роль у поверненні Ю.Барабаша до україністики відіграв Григорій Скворода, якому присвячено монографію 1989 р. “Знаю человека...” (у сучасній, доповненій автором українській версії вона має назву “Дух животворить”). Ще 1972 р., напередодні 250-літнього ювілею українського любомудра, Ю.Барабаш надрукував на сторінках журналу “Москва” статтю про Сквороду-поета, яка мала широкий резонанс, передусім в Україні. Два авторитетних відгуки — Олесь Гончара та Леоніда Новиченка — варто процитувати. Прикметно, що обидва автори, не змовляючи, наголосували, що Ю.Барабашу вдалося скрупульозно “реставрувати” епоху Сквороди: “Стаття Ваша в “Москві” — блискуча з багатьох поглядів, — писав Л.Новиченко. — І знаєте, що я помітив? Що Ви до певної міри смакували відстояне вино минувшини, старої, але

¹ Барабаш Ю. “Не відверну лица...”. Інтерв’ю. Розмову вів В.Панченко // *Лит. Україна*. – 1998. – 21 травня.

² Барабаш Ю. Довженко. Некоторые вопросы эстетики и поэтики. – М., 1968. – С.19.

невмирущої культури, навіть старих, похованих, рідкісних, але тим і цікавих джерел”³.

Зрештою, про “відстояне вино минувшини” йшлося і в листі О.Гончара: “Немовби автор (Ю.Барабаш. — В.П.) виштудював у Києво-Могилянській всі науки та ще й далі пішов. Цікаво, з любов’ю, з тактом, з проникненням. Уявляю, як багато дасть ця робота читачам і для розуміння образу самого Філософа, і його епохи також”⁴.

Стаття 1972 р. виявилася прологом до книжки “Знаю человека...”, в якій Ю.Барабаш узявся за широке дослідження спадщини Г.Сковороди. Щоб відтворити конкретику й “аромат” XVIII ст., він і справді використав величезну кількість джерел. Історичні екскурси адресувалися передусім російському читачеві, якому треба було пояснювати, що становила собою українська освіта часів Сковороди, зокрема Києво-Могилянська академія; що таке шкільна драма або ж низове бароко; звідки “взялися” Д.Бортнянський і М.Березовський; як доля Харкова пов’язана з козацькою історією; як на українських теренах зароджувалася традиція мандрівництва та хто її розвивав (тут читачеві пропонувалися сюжети про Іллю Турчиновського, “пиворізів”, Василя Григоровича-Барського, Климентія Зиновієва...). Утім, для українського читача перебудовних часів цікава розповідь про епоху Г.Сковороди теж мала привабливість новизни. Внутрішні полемічні установки дослідника можна завважити й цього разу: наведені ним факти відкривали в чомусь, може, несподівану Україну, — підім’яту царем Петром I та тими, хто посів російський престол услід за ним, проте все ж не знищену культурно; самотну і... неубієнну, хоч і змушену віддавати свою “донорську” кров культурі російській.

Феномен Сковороди, отже, поставав не лише як унікальне явище, а й як породження доби. Це висновок, але й засновок теж: Григорій Сковорода — “переходова постать”, яка “завершує українське бароко і знаменує перехід до нової літератури”. Ю.Барабаша особливо цікавили поворотні моменти в історії життя філософа, власне — пригоди його душі, часом химерна логіка конфліктів зі “світом” і втеч назустріч самому собі. Нічого не пропущено: ні навчання в сотенному містечку Чорнухи на Полтавщині та в Києво-Могилянській академії; ні перебування Сковороди в елісаветинському Петербурзі, де йому довелося бути півчим у капелі, що звеселяла серце імператриці; ні поїздка в Токай з ексклюзивним статусом “напівсекретаря-напівкомпаньйона” генерал-майора Ф.Вишневецького; ні вчителювання в Переяславі, Ковраї, Харкові... Під дослідницькою лупою розглянуто й усе, що пов’язане з мандрами Г.Сковороди Слобожанщиною. Звісно, річ не в географії та специфіці самих маршрутів, — хоча з житейсько-біографічного погляду важливо й це, — а в тій “подорожі в глибини людського серця”, яку здійснював філософ, у його “духовному мандрівництві”, пов’язаному з пізнанням себе та людини як такої.

Невтоленність духу, інстинкт свободи, вічний пошук “формули щастя”, — ці мотиви й ціннісні доміанти Г.Сковороди привертають увагу Ю.Барабаша найбільше. Недарма ж в його розмислах про любомудра основне слово “дух”. Це особливо помітно в доповненій українській версії дослідження, де автор уточнив деякі акценти, наголошуючи не стільки на “полум’яному соціально-критичному пафосі” творів Г.Сковороди, скільки на його моральній програмі. Розкрити її сутність допомагають зіставлення, зокрема паралель Г.Сковорода — Ф.Достоевський. Обоє — і український філософ, і російський письменник — вірили, що найвищий сенс людського існування полягає в моральному самовдосконаленні. З цієї позиції Ф.Достоевський, як відомо, різко полемізував з М.Чернишевським, що відбилося, між іншим, у контроверсійному протиставленні апокаліптичних снів Раскольниково у фіналі “Злочину і кари” снам Віри Павлівни (роман М.Чернишевського “Що робити?”). Соціалістичну за своєю суттю утопію М.Чернишевського Ф.Достоевський “побивав” моторошно антиутопією-застереженням. І спрямовувалося те застереження проти самовпевненого нігілізму “математичних голів”, готових нав’язати людству утопічну схему, що потребуватиме великого кровопускання. Пафосу *радикальної (кривавої) зміни суспільних обставин* Ф.Достоевський саме і протиставляв ідею *морального самовдосконалення*. Історія “гордої людини” Раскольниково завершується його християнським *смирненням*. Та й

³ Центральний державний архів-музей літератури і мистецтва України. — Ф. 842. — Оп.1. — Спр. № 63.

⁴ Там само. — Спр. № 21.

узагалі Ф.Достоевський — це апологія християнських моральних цінностей. І хіба не “сходився” він у цьому з Григорієм Савовичем?

Деякі висновки Ю.Барабаша в цьому аспекті звучать приглушено. Здається, твердження щодо “наївності”, “ілюзій” та “утопій” Сквороди, перейшовши з попередньої версії праці в нову, іноді суперечать пізнішим формулам, але то вже річ, може, й неминуча: хоч би там що, але два десятиліття років, що минули з часу виходу книжки “Знаю человека...” до моменту її саморедагування, — надто велика дистанція, щоб не виникли бодай якісь суперечності з самим собою. Процес пізнання нескінченний, тому коли Ю.Барабаш у розділі, присвяченому Сквороді й Руссо, пише про неприйняття Сквородою *сomme*, “світської общини”, про його застереження щодо знівельованої “рівної рівності”, про сквородинівські передчуття “втрати індивідуального” — це зовсім не обов’язково сприймати як якусь модернізацію філософа. Просто спадщина Г.Сквороди надається *і для такого* прочитання.

Типологічно-порівняльні зіставлення у праці Ю.Барабаша надзвичайно цікаві. Несподівані зближення “далекого”, що мають ефект інтелектуальних провокацій, — це його дослідницький “коник”. Потрібен неабиякий науковий такт, щоб не захопитися “впливологією” і не спростити складне, щоб індивідуально-неповторне не принести в жертву спільному чи схожому. Ю.Барабаш у цьому сенсі демонструє просто-таки філігранний аналіз. Тому Гоголь, Шевченко, Толстой, Достоевський, Руссо виявляються зовсім не випадковими “перехожими” на тих дорогах, якими мандрував Григорій Скворода. Наявність типологічних збігів засвідчено десятками захоплюючих сюжетів, проте Ю.Барабаш зазвичай не обмежується констатаціями. Він осмислює і природу цих збігів. Певні перегуки й паралелі (і розбіжності також) виникали незрідка у зв’язку з “наукою про щастя”, яку напружено осмислювали всі — і Скворода, і Руссо, і Достоевський, і Толстой. Щастя, його чинники й виміри, — це, здається, центральний мотив дослідження, що й логічно, адже і в етично-філософській системі Сквороди він вельми суттєвий. А в контексті мікродослідження “Скворода і Гоголь” принципово важлива думка про **дух бароко**, що “непокоїв” уми й душі обох українців.

Тут, власне, Ю.Барабаш наближався до наступної своєї праці, присвяченої М.Гоголю та його зв’язкам з українською культурою (див.: “Почва и судьба. Гоголь и украинская литература: у истоков”. — М., 1995). Оригінальність її починається з прагнення автора пізнати *витоки Гоголя*. Ні Ю.Манн, ні М.Храпченко, ні І.Золотуський, ні чимало інших дослідників цього зробити не змогли б, навіть якщо б дуже того прагнули: для цього треба знати український “етнокультурний простір” не збоку, а зсередини. Ю.Барабаш саме й висвітлює (із винятковою скрупульозністю!) ту життєву, етнокультурну конкретику, з якої виростає великий письменник. Батьківський дім, Кибинці з домашнім театром Д.Трощинського, українська театральна культура XVII — XVIII ст., “місцерозвиток” і освітні заклади, мовна атмосфера, фольклор, — усі ці чинники та обставини подано Ю.Барабашем так, що М.Гоголь постає величезною мірою як геніальне “дитя” української культури.

При цьому вчений не спрощує проблему, про що свідчить його вельми прикметний висновок: “Гоголь належав двом національним культурам, а не літературам; але творчість його, передусім та її частина, що пов’язана з українською тематикою та матеріалом, російська за мовою, водночас багатьма своїми особливостями (зокрема, до речі, й мовними) закорінена в українські літературні традиції, справила і справляє значний вплив на подальший розвиток цієї традиції; у цій своїй якості вона постає як реальний факт і фактор історії української літератури”⁵.

Цілком оригінальна й розробка Ю.Барабашем проблеми “Гоголь і українське бароко”. Відштовхуючись від ідей Д.Чижевського щодо природи та місця бароко в українській культурі, дослідник шляхом порівняльно-типологічного аналізу доводить факт абсолютного органічного зв’язку прози М.Гоголя з українськими бароковими явищами (інтермедія, вертеп, проповідь тощо). Ця концептуальна думка підтверджена численними зіставленнями й паралелями. При цьому важливо й те, що Ю.Барабаш своїм дослідженням демонструє широкі можливості “наукової прози”: написане ним цікаво

⁵ Барабаш Ю. Почва и судьба. Гоголь и украинская литература: у истоков. — М., 1995. — С.83-84.

читати, це не занудне літературознавство, в якому панує академічний холод. Жива, пульсуюча думка автора здатна захопити як дослідницькою логікою, так і *інтелектуальною пристрастю*, з якою ведеться пошук істини.

Нерідко при цьому спостерігаємо заперечення канонів, як, скажімо, у висновку про “гоголівське бароко”, згідно з яким у Гоголя “пріоритетна роль належить... не реалізм, а бароко”; “гоголівське бароко — не метафора, це саме бароко з його основними прикметами, тільки бароко в неповторно індивідуальному варіанті”...

Після монографії Ю.Барабаша дослідникам уже важко буде абстрагуватися від українських витоків М.Гоголя — і це, може, найважливіший результат його праці, яка публіцистичні тези й гасла переводить у суто наукову площину. (Щоправда, сам Ю.Барабаш через три роки після виходу книжки “Почва и судьба” констатував, що в російській пресі не з’явилася жодної рецензії на неї і навіть жодної згадки — “дарма що вона хутко розійшлася”. Причин — дві: тихий бойкот теми українськості Гоголя на просторах російського гоголезнавства і “очевидний брак інтересу до україністики з боку російської наукової опінії”⁶. Зазначу, однак, що праці, в яких наукові ідеї Ю.Барабаша не залишилися поза увагою, згодом усе ж почали з’являтися; прикметний у цьому сенсі великий науковий життєпис “Гоголь. Труды и дни: 1809 — 1845” Юрія Манна. — М., 2004).

Творчість М.Гоголя залишилася для Ю.Барабаша об’єктом дослідження і в наступні роки. Тільки тепер уже поруч із Гоголем був Шевченко. “Мені б хотілося ... написати низку студій, де б спадщина Гоголя і Шевченка розглядалася у порівняльно-типологічному аспекті”, — ділився літературознавець своїми планами в тому ж таки інтерв’ю 1998 р., маючи на той час “у запасі” кілька публікацій з теми, яка його цікавила. І ось 2001 р. в харківському видавництві “Акта” побачила світ праця під назвою “Коли забуду тебе, Єрусалиме...”, якою Ю.Барабаш підсумовував свої порівняльно-типологічні студії, пов’язані з Гоголем і Шевченком. Справді, усе пізнається в порівнянні: взаємна “підсвітка” допомогла увиразнити постать кожного з двох геніїв. Ю.Барабаш, по суті, продовжив почате у книжці “Почва и судьба” дослідження модифікацій *українського* в Гоголеві, але цього разу його завдання розширилося. Структура монографії вибудувалася навколо кількох основних тем.

Перша — антиномії національної самосвідомості (саме так названо розділ, яким Ю.Барабаш починає свої студії). Проблема архіважлива; стежка до неї ходжена й іншими дослідниками, проте рідко кому з них вдавалося бути об’єктивним. Надто уражена комплексами сама рецепція цього питання. Заважають політичні, національні, емоційно-психологічні “протуберанці”, що незрідка штовхають літературознавців на шлях заангажованої публіцистики, упереджених висновків. Праця Ю.Барабаша — один із небагатьох щасливих винятків: думка автора не виходить із берегів об’єктивно-наукового аналізу.

“Чиї ми діти?” — перше питання, перед яким ставить своїх героїв Ю.Барабаш. Ідеться про родовід, про самоідентифікацію, яка в нащадка козацького полковника Остапа Гоголя супроводжувалася “родовим патріотизмом”, що давав імпульси національним емоціям (часом вельми бурхливим, як засвідчують листи Гоголя до Максимовича). У Шевченкові ж, чиї предки були людьми посполитими (запорожцями, гайдамаками, чумаками, шевцями, хліборобами), жило глибоке і природне почуття, в якому поєднувалося особисте, родове з національним. Це не були спорадичні спалахи, як у Гоголя. Тим паче, що з часом — і то досить рано — українська душа Миколи Васильовича роздвоїлася. Питомий український менталітет вступив у болісну суперечність із нав’язаною самому собі місією імперсько-великоросійського патріота й апологета православної Русі. Теза загалом не нова, проте новий шлях до неї, як багато в чому нова й сума аргументів, з яких ця теза випливає.

Принципове також постійне врахування еволюції, світоглядної, особистісно-психологічної та естетичної динаміки, що нею супроводжувалися життя і творчість двох українців. І як, зрештою, несхожі ці дві еволюції, — в одному випадку, душі роздвоєної, закомплексованої, схильної до “психологічних борсань” (Гоголь), у другому — цілісної,

⁶ Див.: *Барабаш Ю.* Не відверну лица / *Літературна Україна*. — 1998. — 21 травня.

хоч, звісно, й не завмерлої раз і назавжди в певних формах і пріоритетах.

У Шевченковій поезії, як пише Ю.Барабаш, на повну силу звучить мотив національної самокритики, у Гоголя ж він ледь-ледь вгадується. І це лише одне з численних підтверджень тих відмінностей, які раз у раз виявляють себе, коли Гоголь і Шевченко опиняються поруч. Насправді ж їх (відмінностей) — безліч, що й демонструє дослідник, розглядаючи особливості бінарної опозиції “батьківщина — чужина”, а також дискурс “бусурменства” у творчості великого прозаїка та великого поета. З одного боку — бачимо Шевченків україноцентризм; його рішуче неприйняття російської імперської, наповнення опозиції “своє—чуже” виразним національним змістом. Із другого — поглинання України “Руссю”, загострення національних антиномій, посилення ролі малоросійського чинника, що в поєднанні з наростанням раціональних, проповідницьких тенденцій вело Гоголя-художника до духовної катастрофи.

Ю.Барабаш нічого не спрощує. Драму М.Гоголя він не зводить до якоїсь однієї причини, а розкриває цілий спектр “трагічних дисонансів” у душі письменника. Чи не вирішальною в цьому сенсі виявилася колізія “художник — проповідник”, несподівані аналогії якої згодом можна спостерегти ще не в одній митецькій долі (від В.Винниченка до Б.Олійника!). Можливо, у цьому мимовільному пориванні до проповіді теж присутнє щось питомо українське?

Загадки геніїв на те й загадки, щоб завжди залишати не до кінця проясненим таємниче ЩОСЬ. Напевно, тут і справді міг би бути незайвим психоаналітичний ключ, що про нього нагадав В.Пахаренко в рецензії на монографію Ю.Барабаша “Коли забуду тебе, Єрусалиме...”⁷. Тільки ж у нас так багато аматорів від психоаналізу, а відповідним фахівцям не завжди до снаги братися за справи літературні, за тонку матерію художньої творчості...

Зіставлення у книжці Ю.Барабаша не ведуть до естетичних протиставлень. Він аж ніяк не зазіхає на ієрархію мистецьких вартостей на тій лишень підставі, що цілісність начебто ліпше, ніж роздвоєність. Вивищувати Шевченка за рахунок Гоголя — це не Барабашів рівень (то дехто з його московських опонентів по-снобістськи дивувався: Гоголь і... Шевченко? Неспівмірні величини!). Він узагалі не любить жорстких, однозначних присудів. Як дослідник Ю.Барабаш уміє насолоджуватися розгадуванням складного, таємничого. Візьмімо той же дискурс “бусурменства”: хто ще з дослідників прагнув з’ясувати всі значення слова “німець” у творчості Т.Шевченка? І взагалі: які комбінації конфесійних, етнічних, соціально-моральних смислів виникають у М.Гоголя й Т.Шевченка, коли йдеться про Московщину й Польщу, про “москалів”, “жидів”, “ляхів”?

Тут знову важливим виявляється чинник *еволюції*, змінюваності оцінок, симпатій та антипатій. Саме під цим кутом зору Ю.Барабаш веде мову про “полонофобію” Гоголя й коригування пізнім Шевченком його ж таки гострих висловлювань про “ляхів”; про переважання соціально-психологічного критерію над етнічним у “єврейському питанні” і несподівану близькість підходів до нього з боку і одного, і другого автора. І знову Ю.Барабаш враховує безліч нюансів, його цікавить складна *система* притягувань-відштовхувань, а не казуси.

Ще одна тема Барабашевих порівняльних студій — історизм, історичне мислення М.Гоголя й Т.Шевченка. Дослідник вступає у принципову дискусію з Г.Грабовичем, чия позиція кваліфікується як “гіперкритичний антиісторизм”. Натомість Ю.Барабаш убачає в Гоголевих творах (зокрема в “Страшній помсті”) “двоєдність міфу та історії”. Навіть більше: він узагалі не погоджується з уявленням про історизм та міфологію як принципові антиподи, наводячи ґрунтовні аргументи щодо можливості явищ (скажімо, “перетікання міфологічного часу в історичний і назад”). Ця методологічна ідея стає в пригоді Ю.Барабашу й тоді, коли він розглядає містерію Т.Шевченка “Великий льох” — твір, в якому постає *містика історії*, не більше й не менше!

Методологія Ю.Барабаша мене особисто переконує більше, ніж підходи його опонентів. У нього, сказати б, більша зв’язка ключів, тому й шансів відчинити двері до таємничих лабіринтів більше, ніж у дослідників, озброєних хай і великим, але ж єдиним ключем міфологізму. Наприкінці розділу “Страшна помста” у трьох вимірах”

⁷ Див: Пахаренко В. Два пути к украинскому Иерусалиму // Вопросы литературы. — 2004. — № 6.

Ю.Барабаш з'ясовує релігійно-етичні аспекти помсти в обох героїв його розвідки. Так з'являється в монографії тема Шевченкового й Гоголевого християнства, що була украї звільгаризована в радянському літературознавстві. Насилля як спосіб відновлення справедливості — що з цього приводу думалося Гоголю й Шевченку? Як співвідносилися їхні трактування й візії з християнськими ідеалами? Цікаві в цьому сенсі зіставлення двох редакцій “Тараса Бульби”. У пізнішій із них “думка про особливу історичну та релігійну місію українського козацтва дедалі помітніше витискається ідеєю російського месіанства, топос України — топосом “Руси”. Що ж до жорстокої помсти, “люті”, то їй тепер “надано легітимного статусу”. На підставі цього автор доходить ще одного висновку: “у спробах примирити “страшну помсту” з християнськими заповідями Гоголь не був вільний від зовнішніх чинників і кон'юктурних міркувань”. В останні роки письменник вийшов на шлях проповіді християнських моральних вартостей, проте його риторика виявилася перенасиченою ортодоксально-конфесійними й офіційно-патріотичними тонами. Це ще одна внутрішня колізія, яка тільки посилювала душевну хисткість, роздвоєність, а далі й творчу вичерпаність М.Гоголя...

Іншою була еволюція Шевченкових уявлень про помсту й насилля. Його моральна ідея рухалася (хай і суперечливо) до загальнолюдських християнських цінностей — убік від соціального максималізму (апологія “сокири”!), національної та конфесійної нетерпимості. Пережиті в часи вимушеної солдатчини страждання з їх очищувальною силою стимулювали цей процес: “Саме в роки страждань у Шевченковій душі та в його творчості любов долає ненависть, непротивлення і прощення — жагу помсти”. Утім, уже й після заслання були в Т.Шевченка “зигзаги”, коли він повертався до начебто остаточно пережитих гайдамацьких емоцій. Що ж, “зигзаг” був, але його не варто плутати з вектором”, — резонно уточнює Ю.Барабаш.

Цілком самодостатній у книжці розділ “Випадок Хмельницького” (так само виглядають, зрештою, й інші частини дослідження, не перестаючи, однак, бути частинами *цілого*). Суттю своєю він тяжіє до попередніх міркувань автора про історизм М.Гоголя й Т.Шевченка. Критичне ставлення поета до фатального вчинку гетьмана 1654р. — загальновідоме. Ю.Барабаш розкриває “випадок Хмельницького” з усіх боків, нагадуючи, що реальний, історичний Б.Хмельницький — то сфера наукового пізнання, а не поетичних візій. А що Гоголь? Він у цьому контексті (утрачені шанси української історії, доля Богдана) знову постає “замкненим, інтровертним, згубно роздвоєним”; відчуття утраченої “вольності” й “національності” в нього загнане глибоко всередину...

Нарешті, є в дослідженні Ю.Барабаша ще кілька вельми цікавих сюжетів. Скажімо, російськомовні повісті Т.Шевченка — і “гоголівське” начало в них (численні посилання на Гоголя, ремінісценції, моменти глибокої типологічної близькості). Блискуче проаналізовано з цього погляду повісті “Портрет” М.Гоголя і “Художник” Т.Шевченка. Не може не привернути уваги вміння дослідника вводити в основний сюжет, так би мовити, “позасюжетні елементи” та сюжетні відгалуження. І всі вони, доладно припасовані, створюють ефект, дозволю собі так сказати, дослідницького симфонізму. А скількома гранями обернув Ю.Барабаш тему мовного вибору Шевченка-поета і Шевченка-прозаїка! І якими несподівано доречними виявилися його “заходи” у сферу Шевченкового живопису; як екзотично й водночас умотивовано виглядає екскурс в історію ставлення Гоголя до художників-назарейців...

Ю.Барабаша приваблюють евристичні підходи до, здавалося б, “затертих” тем, можливості перечитування відомих текстів (чимало нового, скажімо, йому відкрилося у випадку з російськомовними повістями Т.Шевченка). Своє дослідження вчений завершив міркуваннями про реалізм — власне, про те, що ні М.Гоголь, ні Т.Шевченко не вписуються в стандартну формулу реалізму (нагадаю, що в праці “Почва і судьба” йшлося про феномен *гоголівського бароко*). Створюється враження, що наприкінці розвідки “Коли забуду тебе, Єрусалиме...” її автор простягає руку майбутнім дослідникам, що він залишає племені молодому й незнайомому свої інтелектуальні пропозиції. “Що далі?” — так названо післяслово. Отже, замість підсумків — погляд у перспективу. А там — ціле гроно нових дослідницьких сюжетів: християнство Гоголя й Шевченка; психологічна структура їхніх особистостей; роль демонології у творчості поета і прозаїка і т.д. і т.п. Частину цих завдань Ю.Барабаш, за звичкою, залишає, певно,

і для себе самого. Так було завжди: у кожній новій його книжці легко завважити паростки наступної. Уже після таких фундаментальних досліджень, як “Почва и судьба” та “Коли забуду тебе, Єрусалиме...” побачила світ книжка Ю. Барабаша “Тарас Шевченко: імператив України” (2004). У ній відлунують деякі наукові ідеї вченого, розгорнуті в попередніх дослідженнях. Але багато чого сказано вперше...

Корпус праць Юрія Барабаша останнього 20-річчя — це, без перебільшення, українська літературознавча класика. Після їх появи постаті, творчі та людські обличчя Григорія Сковороди, Миколи Гоголя, Тараса Шевченка стали ближчими і зрозумілішими. Про це можна говорити, як про певний підсумок українського вченого, якому випало випробувати себе зтяжною московською “робінзонадою”...

ПАМ'ЯТКА ДЛЯ АВТОРІВ

Журнал “Слово і Час” висвітлює питання історії, теорії та сучасної практики літературного руху, загальнокультурного життя. Виходячи з принципів об'єктивності та плюралізму, редакція не вважає за обов'язкове поділяти всі погляди і положення авторів, завдяки чому зберігає і природний ґрунт для конструктивної полеміки.

Неодмінними вимогами до матеріалів, що подаються на розгляд редколегії, є достеменність наведених фактів, посилань на всі використані джерела, точність у цитуванні.

Статті та інші матеріали (крім листів) подаються до редакції українською мовою, обсягом не більше друкованого аркуша; посилання розміщуються внизу сторінки.

Статті подавати в комп'ютерному наборі — як текстовий файл без переносів у словах у текстовому редакторі Microsoft Word (від 6-ї версії) у розширенні RTF на стандартній дискеті; можна надсилати електронною поштою (E-mail: jour_sich@iatp.org.ua; www.word-and-time.iatp.org.ua).

До дискет (бажано продублювати текстовий матеріал на 2-х дискетах) обов'язково мусить бути подана виразна роздруковка статті у 2-х примірниках, виконана шрифтом не менше 14 кегля через 2 інтервали 28 рядків на сторінці.

До статті додається анотація (до 5-ти рядків) — для розміщення на веб-сторінці.